

Lietuviškos proginės
monetos

LIETUVOS BANKAS
EUROSISTEMA

Moneta, skirta sutartinėms, lietuvių daugiabalsėms dainoms

Aukštaitijos sutartinių
šventė „Sutarjėla“,
2012 m. Nuotrauka
Andriaus Morkūno

SUTARTINĖS – POLIFONINĖS LIETUVIŲ DAINOS

Sutartinės – polifoninės lietuvių dainos, 2010 m. įtrauktos į UNESCO reprezentatyvaus žmonijos nematerialaus kultūros paveldo sąrašą. Pavadinimas, kilęs iš veiksmažodžio „sutarti“ – gerai derėti, būti santarvėje, pasirinktas apibendrinus daugelį šiaurės rytų Aukštaitijoje gyvavusių skirtingų pavadinimų: *sutarytinės*, *saugės*, *kapotinės*, *paduotinės*, *apskritos*, *sektinės* ir kt. Visi jie apibūdina vieną ar kitą sutartinių savybę: *kapotinės* – skirtingų melodijų susikirtimą, „kapojimąsi“, *saugės* – tęsiama, šūksmingą giedojimą ir pan. Sutartinių atlikimas apskritai vadintas *giedojimu*, o pati sutartinė – *giesme*, taip atskiriant jas nuo naujesnių dainų. Anot XX a. pradžios sutartinių žinovo Adolfo Sabaliausko, senieji giesmininkai „dainos nepavadįs giesme, o giesmės – daina, – toks tarp jų skirtumas“.

Giedamosios sutartinės glaudžiai susijusios su muzikos instrumentais. Biržų krašte sutartinės vyrai nuo seno pūsda vę skudučiais, daudytėmis, lamzdeliais, taip pat kankliuodavę

mažomis 4–6 stygų kanklėmis. Giedotojai stengdavęsi prilygti instrumentiniam muzikavimui: „*giedodavo, kaip grote grodavo*“; „*labai gražu būdavo, kaip skudučiai*“ ir pan. Pučiamųjų instrumentų skambesį primena kai kurie sutartinių refrenai: *titity, tūto, tūtava*. Tekstuose minimi ir patys instrumentai – *varinės (auksinės, medžio) triūbelės*. Polifoninės muzikos vienovę atskleidžia liaudyje vartotas *tūtavimo* terminas. *Tūtavimu* vadintas sutartinių giedojimas, pasak kupiškėnų, „*sutartinas gieda arba tūtuoja*“, o Vabalninko apylinkėse „*aisma tūta*“ reiškė „*eisim šokti*“. *Tūtuoti* – tai ir pūsti medinius trimitus ar skudučius. Su skudučiais giedojimas gretinamas ypač dažnai: „*reikia, kad sutartinės skudučiuotųsi*“. Esa-

Jasiškių k. skudučiuotojai. Nuotrauka Petro Ločerio

ma ryšio ir su paukščių balsais: apie giedojimą sakyta „*tūtuoja kaip gublės*“. Kai kurie skudučiai vadinti paukščių vardais: „*untutis*“, „*untytė*“, „*tututis*“, „*ūkas*“.

Sutartinėms artima ir grynai instrumentinė polifoninė muzika, atliekama 3–6 žmonių skudučiais arba ragais (mediniais trimitais). Ši muzika pagrįsta įvairiomis ritmo formulėmis, kurios įsimenamos dėl tam tikrų skiemenų (*tiū-ti-ti-tiūt; ut-ut un-ti-ti* ir pan.), – tai archajiška žodinė notacija. Instrumentinę muziką su giedamosiomis sutartinėmis vienija aštrus skambesys, nuolatinis tų pačių ritmo motyvų kartojimasis, cikliška forma.

Dauguma sutartinių buvo giedamos šokant. Šokių piešiniai nesudėtingi – vaikščiojimas poromis priešpriešiais arba ratu, sukantis už parankių, sudarant „žvaigždutę“ ir pan. Judesiai saikingi, dažnai iškilmingi, greitesnio tempo sutartinės palydimos trepsėjimo. Kartais šokama savitai „šlubčiojant“ – toks žingsnis, matyt, kadaise galėjo mėgdžioti krypuojančią anties eiseną.

Sutartinių giedotojų grupė „Trys keturiose“, 2006 m. Nuotrauka Jurgitos Treinytės

Giedojimas reikalauja ypatingo susiklausymo, skirtingų melodijų suderinimo, todėl giedama mažomis grupėmis. Pagal atlikėjų skaičių ir polifonijos rūšį sutartinės skiriamos į *dvejinės*, *trejinės* ir *keturinės*. Paprasčiausios giedoti yra trejinės: dvi giedotojos seka pirmajai giedotojai iš paskos, kanoniškai atkartodamos pirmosios pagiedotą melodiją. Keturinėse antroji pora atlieptinai pakartoja tai, ką pagiedojo pirmoji pora (kiekvienoje poroje yra teksto *rinkėja* ir *pritarėja*). Sudėtingiausios yra dvejinės – tas pats tekstas dviejų giedotojų (poroje) giedamas skirtingomis melodijomis. Dvejinės reikalauja ypatingo susiderinimo, viena kitos pajautimo. Giedama sustojus viena priešais kitą, „burna burnon“ – toks giedojimas apskritai labai svarbus sutartinėms. Į tai dar XVI a. atkreipė dėmesį Motiejus Strijkovskis, vėliau, jau XX a. I pusėje, – Zenonas Slaviūnas, fonografu įrašinėdamas sutartinių giedotojų grupių giedojimą. Yra žinoma beveik 40 skirtingų atlikimo būdų, paplitusių konkrečiose apylinkėse. Kai kuriose sutartinėse dalyvauja ir didesnis atlikėjų skaičius – tai susiję su funkcija: šokio, rugių lankymo ir kt. Pagrindinės giedotojos – moterys, kolektyviniuose šokiuose būta ir vyrų. Pastaruoju metu greta tradicinio grupinio dainavimo gyvuoja ir masinis (10–30 ir daugiau žmonių).

Sutartinių prigimtis susijusi su ypač svarbiomis apeigomis, turėjusiomis užtikrinti bendruomenės (šei-

„Sutartinių tako“
dalyvių ratas,
„Skamba skamba
kankliai“, 2011 m.
Nuotrauka Keiči
Kagi

Smilgių k. sutartinių
giedotojos šoka
„Dobilalį“, 1936 m.
Nuotrauka Balio
Buračo (VDKM
3880)

mos) gerovę, nulemti būsimos medžioklės, žūklės sėkmę, garantuoti gerą derlių. Yra žinomos medžioklės, žvejybos, bičiuolijos, rugiapjūtės, linarūtės, avižapjūtės, kalendorinių švenčių (Užgavėnių, Velykų, Sekminių ir kt.), vestuvių, šeimos ir kt. sutartinės. Kai kuriose sutartinėse apgiedami karo įvykiai, tiesa, labai metaforiškai (paminint „kryžiolikus“, „turkų žemelę“). Dėmesį patraukia vadinamųjų Sudaičio sutartinių grupė (pirmasis teksto variantas žinomas iš M. Strijkovskio „Kronikos“ (1582), vėlyviausias užrašytas XX a.). Manoma, kad jose apgiedamas konkretus įvykis – Kauno pilies žuvimas liepsnose 1362 m.

XX a. pradžioje sakyta, kad sutartinės „paeina nuo laumių arba laumaičių <...>. Jeigu kurios mergaitės mėgdavo jas dainuoti, tokios gaudavo ilgus metus neištekėti, nes bijodavo jaunikiščių, idant jų pačios nebūtų raganos“. Giedotojų laikymas laumėmis (raganomis), t. y. mitinėmis būtybėmis, nusako

„Sutarjėlos“
dalyvės gieda
trejinę, 2012 m.
Nuotrauka
Andriaus
Morkūno

išskirtinį statusą. Be to, Molėtų krašte XX a. pab. užrašytos kelios sakmės apie laumes, giedančias sutartines. Vienoje jų pasakojama, kaip trys laumės, gyvenusios per keletą kilometrų viena nuo kitos, dainavusios sutartinę. Sakmės apie laumes teikia pagrindą kalbėti ne tik apie giedotojų, bet ir apie pačių sutartinių išskirtinumą – tai rodo jų sąsajos su laumių – mitinių būtybių (deivių) – pasauliu.

Sutartinės – itin sena polifonijos forma. Vienas tai liudijančių bruožų – aštrūs sekundų sąskambiai tarp balsų. Sekunda sutartinėse – ne disonansas, kaip Vakarų Europos muzikos teorijoje, bet konsonansas, t. y. darnus intervalas. Giedant sutartines, specialiai stengiamasi balsus „sumušti“, kad skambesys būtų kuo aštresnis. Toks sutartinių giedojimas senosioms giedotojoms buvo „didelis gražumas“, prilygęs „gulbių tūtavimui“, „gervių gargėjimui“, „varpų susidaužimui“. XX a. pradžios kaimo bendruomenėje jų giedojimą jau imta vadinti „vištų kudakavimu“, taip pašiepiant ir pačias giedotojas. Atsirado sutartinių parodijos – savotiški „vištų pokalbiai“, pvz., „Čia tavo, čia mano, sudėsim abiejų, bus tik mūsų dviejų“ (taip dainuodavo bernai, „pasijuokdami iš mergų, sutartines giedančių“). Tai rodo pasikeitusį žmonių skonį – kas buvo gražu, tapo neįprasta ir juokinga.

Dar vienas svarbus sutartinių bruožas – atvira forma, sukianti nenutrūkstančio giedojimo įspūdį. Dažnai giedama sustojus ratu: „viena pradeda, tuoj kita pagauna, iš

tos trečia, ir taip eina aplinkui, kiek tik giedotojų yra“. Ne veltui liaudyje sutartinės vadintos *apskritomis*. Melodijoje nėra ryškių pakilimų ar atoslūgių – mirgantis muzikos audinys pinamas vos iš kelių garsų, pasikartojančių intonacijų. Sutartinėms būdinga suvaldyta emocija, ilgas buvimas vienoje būsenoje. Labai svarbus yra bendruomeniškumas – tai nusako pats pavadinimas: „sutarti, susiderinti su kitu“. Giedant ar skudučiuojant sutartinę, siekiant kuo geriau suderėti, atskiras šio vyksmo dalyvis tarsi nieko nereiškia. Sutartinė gimsta tik dėl bendro visų giedotojų ar muzikantų sutarimo.

Sutartinės buvo pradėtos užrašyti tik XIX a. pabaigoje – jau nykstant grupinei giedojimo tradicijai. Apie jų gyvavimą iki XVI a. jokių rašytinių duomenų nėra (pirmą kartą sutartinės paminėtos M. Strijkovskio „Kronikoje“), todėl nustatyti konkrečią kilmės datą sudėtinga. Vis dėlto sutartinių, tikėtina, šaknys gali siekti akmens amžių – daugelis bruožų rodo itin seną jų kilmę: sekundų polifonija, poliritmija, politonumas, garsažodžių (*čiūto, tatatō, sadūto tūto* ir kt.) gausa, neposminė sandara, senųjų verslų – medžioklės, bitininkystės – atspindžiai, paukščių balsų imitavimas ir kt.

XX a. viduryje sutartinių tradicija buvo beišnykstanti. Tačiau tai buvo tik laikinas jos „apvytymas“. Nauja sutartinių atgimimo pradžia laikytinas Povilo Mataičio „Liaudies muzikos teatro trupės“ koncertas, įvykęs Vilniuje 1968 m. Nuo to laiko sutartinės prisikėlė naujam, kokybiškai kitokiam gyvenimui, jis įvairiomis formomis tęsiasi iki šiolei. Suvokus sutartinių giedojimo sudėtingumą, pradėjo formuotis mažos grupės, kurios giedojo tik sutartines („Trys keturiose“, „Sasutalas“, „Kadujo“, „Gaudė“, „Ūtara“ ir kt.). Šiandien sutartinės skamba tarptautiniuose folkloro ir neofolkloro festivaliuose, Aukštaitijos regiono sutartinių festivalyje „Sutarjėla“ ir daugelyje kitų renginių.

Jau XX a. pr. į sutartines buvo pažvelgta kaip į galimą lietuvių tautinės tapatybės simbolį: tikėtasi, kad jos „bus lietuviui kompozitoriui neišdžiūstas šaltinis tonų veikalams, kurie lietuviui dušią lig gilumai sujudins ir lietuviui būdą nemiršančiu užlaikys“ (Adolfas Sabaliauskas). Taip ir įvyko – sutartinės tapo vienu svarbiausių XXI a. kultūros simbolių, išreiškiančių lietuviškąją tapatybę, vienijančių tautą.

Prof. dr. Daiva Vyčiniene

Moneta, skirta sutartinėms, lietuvių daugiabalsėms dainoms (įrašytoms į UNESCO reprezentatyvų žmonijos nematerialaus kultūros paveldo sąrašą)

Nominalas 2 eurai	Monetos briaunoje užrašas: LAISVĖ * VIENYBĖ * GEROVĖ *
Žiedo lydinys: CuNi	Šerdies lydinys: CuZnNi/Ni/CuZnNi
Skersmuo 25,75 mm	Masė 8,50 g
Tiražas 0,5 mln. vnt., iš jų 5 000 vnt. BU kokybės	Bendrosios pusės dailininkas Luc Luycx
Išleista 2019 m.	Nacionalinės pusės dailininkas Liudas Parulskis

Informacija Lietuvos banke:

tel. (8 5) 268 0316

e. p. gpd@lb.lt www.lb.lt

Monetų galima įsigyti Lietuvos banko

e. parduotuvėje www.monetos.lb.lt

Lietuviškos proginės monetos

© Lietuvos bankas, 2019

Monetų fotografas Arūnas Baltėnas

Dizaineris Liudas Parulskis

Viršelyje panaudota Alionos Rockinos
nuotrauka, 2014m.

Spausdino „INDIGO print“

www.indigoprint.lt

Išleido Lietuvos bankas

Gedimino pr. 6 01103 Vilnius

LIETUVOS MONETŲ KALYKLA

Monetos nukaldintos

UAB Lietuvos monetų kalykloje

www.lithuanian-mint.lt